

5. Gemeenschappelijke logica

5.1 Het 'gemeenschappelijke' verstand

Dit begrip brengt ons in volle 'commonsensisme'; 'common sense', of het gezonde verstand dat zowat bij iedereen te vinden is en dus bij allen gemeenschappelijk is. Daarover een woord uitleg.

Claude Buffier, S.J. (1661/1737; heeft het erover in zijn *Traité des premières vérités*, Paris, (1717). Daarin verbetert deze Franse jezuïet het volgens hem, te enge standpunt van R. Descartes (1596/1650). Als modern rationalist ging Descartes, o.m. in *Discours de la methode* (1637), uit van "le sens intime" of dat wat ieder van ons innerlijk waarneemt. Om aan het nominalisme en scepticisme van zijn tijd te ontkomen, zocht Descartes naar zekerheden. Als hij aan alles twijfelde, was één ding zeker, nl. zijn twijfel. Descartes smeed uit die twijfel 'n apodictische uitspraak: "wat absoluut zeker is, is dat ik twijfel. Welnu, twijfelen is 'denken'. En 'denken' is zijn, feitelijk bestaan. Het is dus apodictisch zeker dat ik besta, aangezien ik 'denk', want zelfs als ik twijfel, denk ik". Vandaar zijn beroemde "Cogito, ergo sum", het "Je pense, donc je suis" of "Ik denk, dus besta ik".

Deze louter innerlijke waarneming had echter alle moeite van de wereld om b.v. het bestaan van "de buitenwereld", waarin de medemens of "het alter ego" zich situeert, te 'bewijzen'. Hoe kan men inderdaad vanuit de 'sens intime' of louter voortgaande op het inwendige leven, het bewustzijn, het bestaan van de buitenwereld rationeel, d.i. wetenschappelijk onweerlegbaar, aantonen? Voor de modern - rationeel denkende mens zitten wij allen, elk voor zich, radicaal opgesloten in ons innerlijk wereldje, in ons "subjectief bewustzijn", in de innerlijkheid of 'luchtbel' van het moderne (zelf)bewustzijn of het ik. Geven we hiervan een hedendaagse getuigenis.

Modern nominalisme Staan wij zo b.v. even stil bij één type van nominalisme dat typisch modern is. H. De Coninck, *Uren van bewondering*: Leo Apostel, in het weekblad: Humo 29.09.1983, 50/53. Leo Apostel (1925/1995; afgestudeerde van de ULB) was een internationaal erkend epistemoloog. Zie hier zijn filosofische 'belijdenis'. In een vraaggesprek.

"De filosofie : dat is bijna religieus. Dat is het verlangen naar de eenheid van alles. Eens dat God weggevallen was, moet ik iets in de plaats hebben. Ik ben daar eigenlijk nog altijd mee bezig. Destijds heb ik een periode gehad dat ik dacht: "Als God niet bestaat, bestaat de wereld dan wel? Besta ik dan wel? Is het niet allemaal een droom?". "Vida es sueno". Als je dat existentieel beleeft, is dat een afschuwelijke ervaring. Vooral voor een jongen uit een niet

te gecultiveerd milieu. Wat mij gered heeft, is dat ik het heb durven zeggen. Ik zag de tafel nog wel voor mij staan maar ik was er niet meer van overtuigd dat zij reëel was. Had ik dat luidop gezegd, dan had men mij waarschijnlijk gecolloqueerd. Na een tijdje is dat verdwenen.

Maar daar is nog altijd een intense belangstelling voor kennisleer en logica uit overgebleven: Kan ik bewijzen dat die tafel echt bestaat?. Dat is voor mij nooit een ‘academische’ (opm.: levensvreemde) problematiek geweest. God blijkt er niet te zijn: maar dan moet de wereld toch op een andere manier verklaard kunnen worden. De religieuze ethiek valt dan ook weg: maar dan moet je toch ergens anders leefregels kunnen vinden. Bovendien: je hebt nu eenmaal geen onmiddellijke toegang tot de extreme werkelijkheid. In de geschiedenis van de literatuur vind je nog wel voorbeelden van “verlies van het werkelijkheidsgevoel”. “Ik zie je wel zitten maar misschien ben je maar décor! Is het allemaal irreëel!”. Als je zeer moe bent, heb je dit vaak: het lijkt allemaal bordkarton. Dan moet je jezelf werkelijk overtuigen : “neen, er is een werkelijke wereld en ik ken er zelfs een stukje van”. Die kennisleer is dus echt wel het gevolg van mijn behoefte om bij de wereld te geraken, om bij de mensen te geraken”. Apostel bekende, nog op zijn 58ste levensjaar, dat hij dat probleem “nog steeds niet opgelost heeft”, maar dat hij wel veel geleerdheid heeft opgedaan.

Een correctief. Keren we terug naar Claude Buffier en zijn zijn *Traité des premières vérités*. Deze beweert dat R. Descartes met zijn nadruk op “le sens intime”, d.i. de mentale activiteiten (het denken), basiswaarheden bloot legt maar dat “le sens commun”, het gemene of gemeenschappelijke verstand, eveneens basiswaarheden bevat. Zo: behalve onze innerlijk - bewuste wereld is er een extramentale wereld of ‘buitenwereld’ als bestaande ‘buiten’ ons psychische leven. In die buitenwereld zijn er o.m. medemensen. Het gemene verstand is “de door de natuur in alle mensen gelegde aanleg zo dat allen gemeenschappelijk een gelijkvormig oordeel vellen”. Zo zegt Buffier, waardoor hij een correctief toevoegt aan het te enge standpunt dat vertrekt van “le sens intime”.

Letten wij, met Ch. Lahr, *Cours*, 488/490, 230 (Bon sens), goed op: de termen “gezond verstand” en “gemeen verstand” dekken strikt gezien niet dezelfde betekenis.-- “Gezond verstand” is b.v. “het verstand van de mens voor zover het onvertroebeld oordeelt over iets”. “Gemeen(schappelijk) verstand” is b.v. “het verstand van één of andere groep voor zover dit tot een klein aantal, door de grote meerderheid van die groep aanvaarde stellingen omtrent één of andere werkelijkheid komt”. Gezond verstand is een kwestie van epistemologie (kennisleer). Gemeen verstand is een sociologisch of gemeinschapsleerstellig fenomeen.

De Schotse school, met haar ‘commonsensisme’, ziet in Buffier haar baanbreker. Thomas Reid (1710/1796) *An Inquiry into Human Mind of the Principles of Common Sense* (1764) is de hoofdfiguur van de Schotse school, die enkele aanhangers heeft gehad. De hoofdstelling

luit: “Met de natuur van de menselijke rede zijn bepaalde - men lette op de term ‘bepaalde’ - inzichten gegeven die de grondslag vormen van alle kennis en redenering”. Deze inzichten dienen zich onmiddellijk aan, als een evidentie, en zijn in de levenservaringen allerhande gegeven. Zij zijn vooropstellingen, en gelden zonder bewijsvoering. Dit gemene verstand is in alle mensen latent of uitdrukkelijk aanwezig. M.a.w.: het gemene verstand zou, volgens hen, een universele eigenschap zijn. Althans daar waar het gezonde verstand het haalt op de afwijkende vormen van denken. Men ziet hierbij het licht waarover de lichtmetafysica het heeft. We komen er verder in de tekst nog op terug.

Tweërlei waarheden. Het gemeenschappelijke verstand bevat a-priorische en toevallige waarheden.

- 1. A-priorische waarheden. Zo: de werkelijkheid van het bestaan van een buitenwereld en de medemens. Deze buitenwereld is in zeer hoge mate onafhankelijk van onszelf. Of nog: dat “ $2 + 2 = 4$ ” waar is, is ‘evident’. Dat rode kleur van blauwe kleur verschilt, is evident, want het begrip ‘verschil’, is een evidentie en heeft hier een toepassing.

- 2. Toevallige waarheden. Het duidelijk waargenomene of het duidelijk herinnerde worden als werkelijk ervaren. Het bestaan van de eigen veranderende bewustzijnsfeiten (akten, toestanden) met als grond het blijvende ik, alsook het bestaan van medemensen wier innerlijk leven zich toont via uitwendig gedrag, dat zijn gegevens van het gemene bewustzijn.

Wat sedert Buffier en Reid opvalt, is dat het cartesiaanse innerlijke bewustzijn in twee richtingen ‘overschreden’ wordt, nl. er zijn evidenties die ‘buiten’ dat bewustzijn thuis zijn, èn die evidenties zijn niet individueel maar ‘sociaal’, ‘gemeen’, ‘gemeenschappelijk’.

Kritiek. Er zijn vooreerst critici die eerst het gemene verstand karikaturiseren. St.-Augustinus zou van hen gezegd hebben “Bene currunt sed extra viam”, zij lopen goed, doch buiten de renbaan. Gaan wij hieronder in op de kritiek van Ch. Lahr, *Cours*, 710 s.. Als voorbeeld daarvan geeft Lahr de mening, tot voor Copernicus (1473/1543; stichter van het heliocentrisme) en anderen, dat de zon rond de aarde draait. Iets dat - louter fenomenaal (fenomenologisch) - juist is! Maar dat op gezichtsbedrog berust, want - bij nader toezien, d.i. uitgaande van een ander klein aantal axiomata (‘heliocentrisme’ geheten: niet de aarde staat in het middelpunt van het zonnestelsel, wel de zon) - blijkt dat wij, staande op de aarde, het zijn die draaien! Wetenschappelijk gezien behoren dus tot “het gemene verstand” een aantal ondoordachte, niet onderzochte, ongetoetste inzichten of indrukken, die men als ‘vooroordelen’ kan brandmerken.

Lahr vervolgt zijn kritiek:

- **1.** Hij meent dat met gemeen verstand iedere vorm van “algemene instemming” bedoeld is. Zulks is onjuist want de inhoud, hoger even geschetst, sluit dat uit. Het gaat inderdaad om algemene instemming maar het betreft enkel een welomschreven aantal basiswaarheden.

- **2.1.** Lahr zegt dat er verwarring mogelijk is tussen de rede en haar vooropstellingen alsook vaststaande waarheden enerzijds en anderzijds “gewone vooroordelen die, ofschoon verspreid toch onwaar zijn”. Alsof een Buffier of een Reid gewone vooroordelen niet zouden onderscheiden van wat zij gemeen verstand heten.

- **2.2.** Lahr vraagt hoe men het onderscheid tussen ‘natuurlijk’ en ‘verworven’ kan bewijzen. Wat inderdaad een zinnige vraag is die aan commonsensisten kan gesteld worden.

- **2.3.** Lahr verwijt het commonsensisme dat het geen onderscheid maakt tussen wat alle mensen eigen is, en wat sommige mensen (in een bepaald land of gedurende een bepaald tijdvak) eigen is. Dat is iets wat enkel een verkeerd gevat commonsensisme eigen is zoals uit het boven vermelde blijkt.

- **2.4.** Lahr verwijt dat het gemene verstand ondeskundig is inzake wetenschappelijke problemen. Dat is niet zo simpel zoals uit dit boek zal blijken. Het gemene verstand zou wel eens basisinzichten kunnen bevatten die ook in de wetenschappelijke fase van ons verstand nog blijven doorwerken. Dat het gemene verstand voor zover aanwezig in niet wetenschappelijk gevormden niet deskundig is inzake typisch wetenschappelijke vragen, is iets dat ieder juist begrepen commonsensisme bevestigt. Want wat enkel wetenschappelijk gevormde mensen eigen is, is per definitie niet alle mensen eigen! Over dit laatste heeft het commonsensisme het.

Kardinaal John Henry Newman (1801/1890) *Grammar of Assent* (1870) tracht het oordeel - o.m. van de gewone mens van alle dagen - te ‘verrechtvaardigen’ o.g.v het feit dat wij zowel in wetenschap als erbuiten mettertijd over een reeks waarschijnlijkheden beschikken die alle of althans in haar meerderheid in dezelfde richting wijzen. Die samenloop of ‘convergentie’ van niet-zekere maar toch waarschijnlijke oordelen maakt dat wij aan het model in onze geest enige degelijke kenwaarde mogen toeschrijven. Het Newman-model komt neer op een stel steekproeven in de werkelijkheid die elkander versterken. Zo ‘n type van inductie geldt voor Newman als voldoende reden.

5. 2 Logica in het gemene verstand

K. Döhmman, *Die sprachliche Darstellung logischer Funktoren*, in: A. Menne / G. Frey, Hrsg., *Logik und Sprache*, Bern / München, 1974, 29, haalt M. Bréal (1832/1915), bekend om zijn *Essai de sémantique* (1897), - een baanbrekend werk - aan. In zijn *Les idées latentes du langage* (1868) wil Bréal het volgende aantonen. Het ligt in het wezen van het (lopend) taalgebruik onze denkbeelden op zeer onvolledige wijze uit te drukken. Indien onze geest niet ononderbroken ons spreken ter hulp snelde en de ontoereikendheid van zijn tolk die ons spreken is, door de inzichten die hij uit zijn dieper wezen betreft, aanvulde, dan zou het voordragen van de simpelste en elementairste gedachte niet lukken.(...). Uitgerekend doordat het taalgebruik het onderverstande een enorme rol laat spelen, is het ertoe in staat zich ter beschikking van de vooruitgang van het menselijke denken te stellen. Dat werd reeds geïllustreerd met de kalenderhumor (zie 3.3) waar het over de parochieherder ging en ‘alle gelovigen’ die ‘allemaal’ al of niet in zijn kerkje konden.

Economiebeginsel. Nemen wij een gezegde als “Veel beloven en weinig geven doet de gekken in vreugde leven”. Wie daarop logisch ingaat, zal opmerken dat het lijdend voorwerp (gekken) een voorwaardelijke (een reden uitdrukkende) zin dekt. Het gezegde is in feite een logische afleiding (conclusie) : “Veel beloven én weinig geven doet, indien het m.b.t. gekken geschiedt, die gekken in vreugde leven”. ‘Gekken’ in de zin van “weinig nadenkende medemensen”. Al wie “folk psychology” (volkse psychologie) onder oogpunt van logisch denken in het dagelijks taalgebruik nagaat, is met de toegepaste logica erin vertrouwd. Het is voor de meeste mensen die het gezegde uitspreken of vernemen, niet nodig de voorwaardelijke zin die wij zo even verwoord hebben, uit te drukken: met minder woorden begrijpen zij het voorwaardelijke wel. Het is nl. ‘onderverstaan’ en toch door onze geest begrepen. Het natuurlijke spreken is ‘spaarzaam’ inzake uitdrukken maar belet niet het juiste begrip.

Het standpunt van G. Bolland (1854/1922). In zijn *Hegel's kleine Logik*, Leiden, 1899, 252f, deelt Bolland blijkbaar Hegel's voorbehoud m.b.t. de toenmalige gevestigde formele en geformaliseerde logica maar op genuanceerde wijze. Hij begint met een model: “Het is van erkend belang dat wij bekend geraken niet enkel met de functies van ons organisch leven, zoals spijsvertering, bloedvorming, ademhaling e.d., maar ook met de processen en de vormen van de ons omringende natuur. Doch daarbij zal zonder aarzelen ontkend worden dat, zoals wij om onze spijzen te verteren of om te ademen eerst anatomie en fysiologie moeten studeren, (hier volgt nu het origineel) wij evenzo om geldig te redeneren eerst logica moeten gestudeerd hebben”.

Nemen we volgend syllogisme: “Deze roos is rood. Welnu, rood is een kleur. Dus deze roos is iets kleurigs”. Ofschoon dergelijke volledige redeneervorm meestal pedant en

overbodig is, toch is die formele vorm in ons denken ononderbroken aan het werk. Redeneringen voltrekken wij telkens weer in onze veelvuldige en ingewikkelde situaties. Meteen is het niet onbelangrijk dat wij als denkende wezens ons uitdrukkelijk bewust worden van onze dagelijkse doenwijze.

Logische afleiding. Bolland ziet het zo. (1) Op een wintermorgen hoort iemand bij het ontwaken een wagen op straat knarsen. (2) Onmiddellijk komt de veronderstelling op “Het heeft gevoren”. Uit de ‘waarneming’ wintermorgen mét knarsende wagen - besluit de horende tot de ‘logische afleiding’: “Het heeft gevoren”. Bolland stelt dat een logische redenering een bewerking van gegevens is: gegevens (fenomenen) lokken redeneringen uit. Daarbij komt onze logische functie (vermogen) met, in dit voorbeeld, onze herinneringen aan de samenhang “vriesweer / knarsend verkeer” in ons op. Beschikbare kennis is in dit geval niet uitgesproken maar onderverstaan: het feit dat wij vroeger vriesweer in zijn samenhang met verkeersgeluiden waargenomen hebben, is ‘on gezegd’ maar in onze geest die taal overschrijdt, aanwezig. Bréal heeft het blijkbaar bij het rechte eind wanneer hij stelt dat onze geest de ontoereikendheid van het natuurlijk taalgebruik telkens aanvult.

5.3 Logisch herschrijven

De grondvorm van alle redeneren is: “Indien reden of voorwaarde, dan geldige gevolgtrekking”. De indien-zin verwoordt het gegeven of ‘fenomeen’ (dat wat zich - direct - toont); de dan-zin verwoordt het resultaat (dat wat aangetoond wordt). De indien-zin is fenomenologisch, d.i. het fenomeen dat gegeven is, weergevend; de dan-zin is logisch, d.i. afleiding verwoordend. Logisch herschrijven houdt in dat datgene wat in het gemene taalgebruik on gezegd, maar onderverstaan is, nu uitdrukkelijk gezegd wordt. Men gaat van een impliciet (on gezegd) redeneren naar expliciet (gezegd) redeneren. Zo: de goede tuinier. In het gemene taalgebruik verwoordt: “De goede tuinier let op zijn planten”, wordt, logisch herschreven: “De tuinier die goed is (voor zover bij goed is, indien hij goed is), let op zijn planten”.

Regel. Natuurlijk taalgebruik is o.g.v. zijn economie- of spaarzaamheidsbeginsel eerder sober in zijn woordgebruik: als iets met minder woorden kan gezegd worden, dan gebruikt men er zeker niet meer. De context waarin iets gezegd wordt, verduidelijkt inderdaad veel van wat niet expliciet werd verwoordt. De taal logische herschrijven houdt nu juist in dat ook dit zgn. ‘on gezegde’ eveneens uitdrukkelijk verwoordt wordt. Geven we hiervan enkele modellen.

Wiskundig model Het natuurlijke taalgebruik stelt eenvoudig: “ $2 + 2 = 4$ ”. Indien er ergens geredeneerd wordt, dan is het zeker bij het beoefenen van de wiskunde. Logisch herschreven wordt deze uitdrukking: “Indien 2 en 2, dan 4”. Letten wij meteen reeds op wat

later nog ter sprake komt wanneer het over de sluitrede (syllogisme) gaat, nl. de algemene reden van die toch zeer singulier - concrete redenering, nl. “Afzonderlijke sommen worden - als deelsommen - samengevat in één enkele som (totaalsom)”. Dat type van redenering heet “summatieve of volledige inductie”. Het is ‘inductie’ omdat het een reeks gevallen (hier sommen) opsomt. Het is ‘summatief’ (letterlijk: “de summa of som makend”) omdat het de reeks samenvat. Men ziet het “Een som (hier: 2) en een som (hier: 2) is een totaalsom (hier: 4)”. Het singulier-concrete geval “ $2 + 2 = 4$ ” is slechts één toepassing van de algemene reden (“Som + som = totaalsom”). Als men wil: het singulier - concrete geval is slechts één steekproef uit de algemene reden.

Natuurkundig model. “In de regen lopen behelst nat worden”. Deze zin laat veel ongezegd. Logisch herschreven toont hij het ongezegde: “Indien het regent en indien men in die regen loopt, dan wordt men nat”. Letten wij weerom op de algemene reden: “Voor alle gevallen van contact met een vloeistof geldt dat het nat worden veroorzaakt”. Dit is een oorzakelijke of ‘causale’ zin: “Indien oorzaak (hier toegepast: contact met een vloeistof), dan gevolg (hier toegepast: het nat worden).

De natuurwetenschappen vooral zijn boordevol van dergelijke oorzakelijke zinnen. Men ziet dat ‘regen’ één mogelijke ‘invulling’ (toepassing, steekproef) is van ‘vloeistof’.

Wij hopen dat met dergelijke modellen duidelijk is geworden dat de natuurlijke taal boordevol redeneringen zit maar zeer vaak in ongezegde vorm. Dit redeneren is niet steeds even bewust en gebeurt met een snelheid die nauwelijks bij te houden is. De natuurlijke taal zit boordevol redeneringen, maar vaak in ongezegde vorm. Enkel bij twijfel gaan we alle denkwerk bewuster over doen en de redenering expliciet verwoorden, eventueel logisch herschrijven. We worden ons dan plots bewust van een aantal verzwegen en 'onderverstane' denkbewegingen. Hierbij worden de talige uitdrukkingen omvangrijker, maar de toegepaste logica erin wordt anderzijds zonneklaar. Onze zinnen lijken dan misschien een soort redeneerspel te zijn, toch zijn ze dit in werkelijkheid volstrekt niet. Zij helpen de denkwereld die erin ter sprake gebracht wordt, helder en dus logisch te begrijpen, Zij tasten de basisredeneringen betreffende de algemene samenhang af door in syllogismen de twee voorzinnen telkens weer een situatie logisch te definiëren, een situatie die hetzij dwingt (deductie), hetzij mogelijkheden opent (reductie). We komen er verder nog uitgebreid op terug.

5. 4 Kinderlijk denken

Bibl. st. : Phil. Kohnstamm, *Keur uit het didactische werk*, Groningen / Djakarta, 1952-2, 88/91 (*De uitkomsten van Piaget*). Steller bewondert Jean Piaget (1896/1980) als psycholoog van het denken in zijn evolutie bij kinderen maar hij vervangt, minstens gedeeltelijk, “de evolutionaire hypothese op bijna iedere bladzijde van Piaget’s werk

aanwezig” door de hypothese der leerbaarheid van gegevens o.g.v. de eigen aard van ieder kind en van diens culturele omgeving. Piaget’s ‘experimentele’ methode schept immers onkinderlijke leersituaties (met de mogelijk remmende aspecten voor de erin betrokken kinderen). Kohnstamm schenkt een plaats aan het spontane kinderlijke denken dat men met geluk zonder experimentele toetsingsbedoeling en kader kan ‘betrappen’.

Kohnstamm haalt Charlotte Bühler (Kindheit und Jugend) aan. Met 1,6 jaar oud redeneert Inge als volgt. Bekende personen zitten in een kring op stoelen. Inge keert zich op zeker ogenblik naar hen, volgt ze één voor één en zegt: “Inge ‘toel’ zit. Papa ‘toel’ zit. Mama ‘toel’ zit”. Dan volgt een kleine pauze: “Alle ‘toel’ zit”. Opmerking. Dit is een helder geval van summatieve of volledige inductie die redeneert van ieder (persoon) afzonderlijk naar alle (personen) gezamenlijk. Samenvattende inductie.

Kohnstamm zelf beleefde wat volgt. Zijn vierjarig kleindochtertje vond het prettig opa “die in haar oogjes verdwaalde”, naar zijn studeerhuisje op zo’n honderd meter afstand te begeleiden. “Toen zij kort na haar vierde verjaardag weer bij ons kwam logeren, was ik voor een conferentie in Genève. Bij de eerste maaltijd (. .) vroeg zij: “Waar is opa?”. Mijn vrouw: “O, heel ver weg. Helemaal in Zwitserland. (...)”. Wedervraag: “Helemaal alleen?”. Op het bevestigend antwoord van mijn vrouw volgde de conclusie: “Dan breng ik hem ook niet meer naar zijn huisje, dan kan hij dat wel alleen vinden”. Kohnstamm: “Wie helemaal alleen ver weg op reis kan gaan, kan ook wel alleen de weg in eigen tuin vinden”. Het voegwoord ‘dan’ (equivalent van ‘donec’ en ‘alors’) waarmee volgens Piaget veel oudere kinderen zoveel moeite hebben, wordt hier (...) op veel vroegere leeftijd reeds treffend juist gebruikt”.

Opmerking. Hier is feitelijk meer dan een loutere ‘dan’ want het kind voltrekt een a-fortioriredenering (cfr. 3.4) : “Indien iemand (hier toegepast: opa) het verdere (hier toegepast: Zwitserland) aankan, dan kan hij (hier toegepast: opa) ook het nabijere (hier toegepast: het tuinhuisje) aan”. Dergelijke concrete situaties fungeren als een paradigma, d.i. een singulier - concreet geval waarin en waardoorheen het kind een algemene regel vat en logisch geldig toepast. Meteen is duidelijk dat sommige logistici die het gemene verstand toetsen o.g.v. hun logistische formules en daarbij vaststellen dat de gewone mens zo weinig geldig redeneert, dit minstens gedeeltelijk mogen zetten op rekening van niet-kinderlijke en niet - gewoon menselijke, ‘experimentele’ situaties die het gezonde natuurlijke verstand verwarren. Onder meer: dergelijke onnatuurlijke redeneertoetsingen bergen voor de gewone mens onbekende axioma’ s en regels.

5. 5 Volkswijsheid

Men verwarre niet gemeen verstand met volkswijsheid. Woordenboeken definiëren ‘volkswijsheid’ als “op ervaring berustende wijsheid van het volk”, waarbij ‘wijsheid’ met

‘weten’ of ‘inzicht’ kan gelijkgesteld worden. Eén opmerking: men versta “op ervaring berustend” niet in de exclusieve (redenering uitsluitende) maar wel in de inclusieve (redenering insluitende) zin.

Het gemene verstand is de logische kern van volkswijsheid maar valt ermee niet samen, aangezien ‘wijsheid’ in dit geval een stel beweringen betekent op grond van gemeen verstand gegroeid in de loop der eeuwen. Volkswijsheid toont wat het gemene verstand zo al vaststelt in de loop der dagen.

Omvang. Scheurkalenders b.v. geven op tijd volkswijsheid, - vaak in de vorm van humor of ironische of sarcastische uitspraken. Een deel is zeker met voorbehoud te benaderen, de weerspreuken. En men vergete niet dat de anekdotische verwoording plaats laat voor veel aanvullingen.

De Bijbelse wijsheidsboeken. Op zijn best toont volkswijsheid zich in de bijbel, in de ‘sapiëntiële’ of wijsheidsboeken van het oude testament. Wij geven steekproeven.

Job. 5: 6. “Neen! Ellende borrelt niet op uit de aarde; teleurstelling ontkiemt niet in de grond. Uitgerekend de mens verwekt teleurstelling zoals de vlucht der arenden de hoogten zoekt”. Wat een gezond humanisme in de zin van “Zoek de oorsprong van het kwaad niet altijd buiten de mensheid”!

- Psalmenboek. Ps. 35 (34): 2. “Beschuldig gij, Jahweh, wie mij aanklagen; pak aan wie mij aanpakken”. Hoe vaak beantwoordt dergelijke uitroep aan situaties waarin men als beschuldigde geen van medemensen uitgaande verdediging ziet!

- Spreuken. 19: 4. “Rijk zijn doet vrienden in aantal toenemen maar wie arm is, verliest nog zijn (enige) vriend”. Wie zou in de XXI-ste eeuw de dosis waarheid in die ‘spreuk’ durven ontkennen?

- Ecclesiastes (Qohelet). 1 : 2vv. “Ijdelheid der ijdelheden! Alles is ijdelheid! Welk belang heeft de mens bij al het zwoegen dat hij zich getroost onder de zon? Het ene geslacht gaat; het andere komt: alleen de aarde blijft. De zon gaat op; de zon gaat onder (...). Rusteloos wentelend jaagt de wind; op zijn eigen wentelen keert hij terug. (...)”. De bittere ervaring van het zich herhalende ritme van het leven met de indruk of liever de vraag “Waartoe?”.

- Boek der wijsheid. 1: 2. “De Heer laat zich opsporen door diegenen die Hem niet uitdagen; Hij toont zich aan diegenen die Hem hun geloof niet weigeren”. Dit wijsheidsboek valt op door zijn godservaring.

- Ecclesiasticus (Ben Sira). Een boek dat getuigt van de wijsheden der 'hasidim' ('vromen') in Israël. 5: 11. "Wees haastig inzake luisteren; traag inzake antwoorden". 11: 6. "Vaak worden machtigen keihard vernederd en zijn beroemdheden in de macht van anderen terechtgekomen". 11: 19. "Op de dag waarop degenen die bij zichzelf zeggen: "Ik ben er gekomen; ik kan nu van mijn bezittingen leven", weten zij toch niet hoelang het zal duren. Alles zullen zij moeten achterlaten voor anderen en sterven". 27: 1. "Uit winstbejag gedragen velen zich gewetenloos; wie rijk wil worden, gaat te werk als een genadeloze". 34:5. "Waarzeggerij, wichelarij en dromen: allemaal ijdelheden (...), tenzij zij als bezoekers van de Heer gezonden worden".

35: 12. "De Heer is een rechter die geen aanzien des persoons kent". Dit laatste is de aloude vorm van "politiek correct".

Besluit. Waarom staan wij zo uitvoerig stil bij deze steekproeven uit de volkswijsheid van de bijbel? Om te laten aanvoelen wat juist volkswijsheid is. Zij behoort tot de verworvenheden van het gemene verstand, al valt zij er niet mee samen. Zij toont het gemene verstand aan het werk te midden van de mensheid van alle dagen. Al ontspringen bovenstaande uittreksels aan Israëls gemene verstand, het is duidelijk dat hun waarheid - hun 'werkelijkheid' om het op zijn hegeliaans te zeggen - universeel is, d.i. aan alle mensen 'gemeen'. Het is 'gemene' wijsheid, teken van gemeen verstand.

Reflectie. Traditionele logica heet 'reflectie' het feit dat iemand nadenkt, d.i. is zijn denken zelf, de denkende die hijzelf is en wat hij denkt, bedenkt. - In dit verband zij even de lichtmetafysica vermeldt. Deze stelt wat zij heet "het licht" voorop dat onder meer ons bewustzijn (kennis) van al wat werkelijk is, mogelijk maakt. Als men wil de mogelijkheidsvoorwaarde of reden van ons bewustzijn dat een licht werpt op onszelf en onze omgeving. De identiteitswetten behoren tot dat licht en zijn er een formulering van. Dat b.v. men het identiteitsbeginsel als voorwerp van afspraak kan vooropstellen, is maar mogelijk doordat dat beginsel reeds voorop met dat licht gegeven is. Hetzelfde geldt voor het redenaxioma: het is met het licht meegegeven en duikt in het bewustzijn op als een vooropstelling die men om te beginnen meestal spontaan toegepast. De basisregels van een taalsysteem zijn een ander gedeelte van het licht dat het mogelijk maakt dat een kind dat de jaren van discretie of verstand bereikt heeft, de grammaticale taalregels met een hoge graad van correctheid toepast zonder ooit taalwetenschappen bestudeerd te hebben. M.a.w.: onze reflectie is het licht dat voorlicht en zichzelf door nadenken toont. De natuurlijke logica baadt in dat licht waarover de lichtmetafysica het heeft.

Dit hoofdstukje samengevat: Het gemeenschappelijke verstand, het verstand aan iedereen eigen, bevat basiswaarheden die zelfs in wetenschappelijk denken nog doorwerken. Het stelt dat er als correctief op de “sens intime” van Descartes, er ook nog een “sens commun” bestaat: de buitenwereld en de medemens.

Ofschoon het gemene verstand niet steeds even nauwkeurig is in zijn taalgebruik, toch wordt veel van wat onderverstaan maar verzwegen blijft, verduidelijkt door de context waarin het wordt gezegd. Zo'n taalgebruik op een logische wijze herschrijven houdt in dat de onnauwkeurigheid van het gemene taalgebruik, datgene wat verzwegen werd maar toch onderverstaan is, nu uitdrukkelijk verwoord wordt. Wat impliciet gedacht was wordt nu expliciet verwoord.

Ook kinderen blijken reeds op jeugdige leeftijd tot een correct logisch redeneren in staat. Volkswijsheid toont wat het gemene verstand aan inzichten bezit. Ook de Bijbelse wijsheidsboeken bevatten heel wat volkswijsheid.

Lichtmetafysica stelt een soort inzicht, een “licht van de geest”, voorop. Dit licht maakt het mogelijk dat we zoiets als een bewustzijn kennen. De identiteitswetten, maar ook de basis van een taalsysteem behoren tot dat licht en zijn er een formulering van.

Personenregister

Apostel L., 71, 72

Augustinus, 73

Bolland G., 75, 76

Bréal M., 75, 76

Buffier C., 71, 72, 73, 74

Bühler Ch., 78

Copernicus, 73

De Coninck H., 71

Descartes R., 71, 72, 81

Döhmman K., 75

Frey G., 75

God, 71, 72

Hegel G. W. F., 75

Jahweh, 79

Job, 79

Kohnstamm Ph., 77, 78

Lahr Ch., 72, 73, 74

Menne A., 75

Newman J. H., 74

Piaget J., 77, 78

Reid Th., 72, 73, 74

Thomas Aquino, 72